

07. Beynin Çalığıuşu: Kaçış Sinapslarından Nöroplastik Direniş Kadın Kimliğinin Nörobilimsel Dönüşümü¹

Habibe USTACIK GÜNEŞ²

APA: Ustacık Güneş, H. (2025). Beynin Çalığıuşu: Kaçış Sinapslarından Nöroplastik Direniş Kadın Kimliğinin Nörobilimsel Dönüşümü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (48), 103-120. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17207240>

Öz

Reşat Nuri Güntekin'in ünlü Çalığıuşu romanı, özellikle başkahramanı Feride ekseninde bugüne dek çok sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu makale, mevcut literatürden ayrılarak romanda inşa edilen kadın kimliğini nörobilimsel kavramlar ışığında değerlendirmeyi hedeflemekte; bu bağlamda disiplinlerarası ve bütüncül bir okuma modeli önermektedir. Bu model temelinde özellikle travma, nöroplastisite, sinaptik yeniden yapılanma ve bilişsel direnç kavramları çerçevesinde, bireyin toplumsal cinsiyet normlarına karşı geliştirdiği zihinsel adaptasyon ve direniş stratejileri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Feride'nin yaşam yolculuğunun, yalnızca mekânsal bir kaçış olarak değil, aynı zamanda zihinsel bir yeniden ağ kurma süreci olarak ele alınabileceği; bireysel travmalarla birlikte geleneksel rollerin dayattığı sınırları aşarak dönüşen kadın kimliğinin nörobilimsel düzlemde de incelenebileceği iddia edilmiştir. Bu savın temel dayanağı, edebiyat eleştirisi bağlamında Çalığıuşu gibi sağlam metinlerin bir kaleydoskopdan bakarcasına farklı disiplinler kuramlarla okunabileceği; araştırmacının veya okuyucunun alımlamasına göre metinlerin kendini yeniden üretebileceği öngörüsüdür. Çalışmada benimsenen nöroedebiyat yaklaşımı iki temel kuramsal eksen üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır: Birincisi "nörobiyolojik temsil", ikinci yaklaşım ise "anlatı-nörobilim diyalogu" olarak isimlendirilmiştir. Bu bağlamda romanın Feride karakteri üzerinden sunduğu duygu ve bellek katmanlarının, nöroestetik ve bilişsel edebiyat kuramları ışığında çözümlenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak bu çalışma, edebiyatın nörobilimle kesiştiği noktada kadın öznesinin yeniden inşasına dair yeni bir okuma/yorumlama biçimi önermektedir.

Anahtar kelimeler: Çalığıuşu, nörobilim, nöroedebiyat, nöroplastisite, travma

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %4
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 28.07.2025-**Kabul Tarihi:** 26.09.2025-**Yayın Tarihi:** 27.09.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17207240>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr., Bağımsız Araştırmacı / Dr., Independent Researcher (Karabük, Türkiye) **eposta:** hbbustacik@hotmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0008-8194-106X>

The Neuroscientific Transformation of Female Identity from Run Snapses to Neuroplastic Resistance³

Abstract

Reşat Nuri Güntekin's famous novel *Çalıkuşu* has been the subject of numerous academic studies to date, particularly centered around Feride. This article, however, seeks to diverge from existing scholarship by reevaluating the construction of female identity within the novel through the lens of neuroscientific concepts. In doing so, it proposes an interdisciplinary and holistic model of reading. Grounded in this framework, the study focuses particularly on the concepts of neuroplasticity, synaptic reorganization, and cognitive resilience to explore the mental strategies of adaptation and resistance that individuals develop in response to gender norms. Within this context, Feride's journey will be interpreted not merely as a spatial escape but as a process of mental re-networking. It will be argued that her transformation—emerging through personal traumas and a transgression of the boundaries imposed by traditional roles—can also be examined on a neuroscientific level. The core assumption of this argument is that robust literary texts, when viewed through the metaphorical lens of a kaleidoscope, can be reinterpreted through a variety of theoretical frameworks and that texts are capable of self-renewal based on the reception practices of individual readers or scholars. Accordingly, the emotional and mnemonic layers presented through the character of Feride are considered open to analysis from the perspectives of neuroaesthetics and cognitive literary theory. In conclusion, this study aims to offer a novel interpretative approach to the reconstruction of the female subject at the intersection of literature and neuroscience.

Keywords: *Çalıkuşu*, neuroscience, neuroliterature, neuroplasticity, trauma

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 28.07.2025-**Acceptance Date:** 26.09.2025-

Publication Date: 27.09.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17207240>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Türk edebiyatının en çok okunan ve tartışılan klasiklerinden biri olan Reşat Nuri Güntekin'in Çalığı romanı, özellikle kadın kimliği ve toplumsal cinsiyet normlarının sorgulanışı bakımından geniş bir akademik ilgiye mazhar olmuştur. Romanın başkahramanı Feride, yalnızca bireysel bir aşk ve hayat hikâyesinin öznesi değil, aynı zamanda toplumsal baskılar, kültürel dönüşümler ve bireysel travmalar karşısında şekillenen kadın öznesinin temsili olarak da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Feride'nin yaşam öyküsünün, erken dönem travmalar, bellek, kaçış, direnç ve yeniden yapılanma gibi çok katmanlı temalar üzerinden ele alınmaya açık olduğu görülmüştür.

Son yıllarda öne çıkan nörobilim ile beşerî bilim ilişkileri, bireyin deneyimlerini sinirsel, bilişsel ve duygusal süreçlerle ilişkilendirerek yeni bir okuma imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda edebiyat ile nörobilim ilişkisi "nöroedebiyat" kavramı ile ifade edilmektedir. Nöroedebî perspektifin, edebî metinlerdeki karakterlerin dönüşümünü yalnızca sosyo-kültürel bağlamda değil, aynı zamanda biyolojik ve psikolojik boyutlarıyla da anlamaya; nörobilim alanına ait örneğin travma, nöroplastisite, sinaptik yeniden yapılanma ve bellek gibi kavramların insan deneyiminin çok katmanlı yapısını daha derinlemesine kavramaya katkı sunabileceği öngörülmektedir.

Bu çalışmada Reşat Nuri Güntekin'in ünlü romanı Çalığı, Feride karakteri ekseninde nörobilimsel kavramlarla yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır. Feride'nin çocukluk kayıplarından başlayarak Kâmrân'ın ihanetiyle tetiklenen kaçışı, Anadolu'da öğretmenlik yılları boyunca yaşadığı dönüşüm ve Munise'nin ölümü sonrası geçirdiği beyin humması, travma ve nöroplastisite süreçleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda roman, bireysel belleğin kırılganlığını, duygusal bastırma ve direnç mekanizmalarını, yeni deneyimlerle şekillenen nöroplastik yeniden yapılanmayı ve nihayetinde kadın kimliğinin yeniden inşasını gözler önüne seren çok katmanlı bir metin olarak değerlendirilmiştir.

1. Yeni bir eleştiri yolu: Nöroedebiyat

19.yüzyıl bilim paradigması, epistemolojik ve yöntemsel ayrımlarla belirginleşen tek disiplinli yaklaşımlar temelinde şekillenmiştir. Ancak günümüzde, bu geleneksel disiplin anlayışının ve disiplinler arasındaki sınırların hem sosyal hem de pozitif bilim çerçevesinde iki veya daha fazla bilim disiplinini bütüncül bir perspektifle ilişkilendiren "disiplinler arası" çalışmalar yoluyla aşılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, en genel tanımıyla "belirli bir kavramın, konunun, problemin veya deneyimin incelenmesi için birden fazla disiplinin yöntem ve bilgisini bilinçli bir şekilde bir araya getiren yaklaşım" olarak ifade edilen disiplinlerarasılık (Jacobs, 1989, s. 8), yalnızca kurumsal ve sembolik sınırları aşmakla kalmayıp aynı zamanda bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiyi yapıya eleştirel mesafesini koruyarak birikimli ve nesnel bilimsel bilgi üretimine katkı sunduğu düşünülen bir perspektif olarak ortaya çıkmaktadır (Değirmenci, 2011, s. 79). Beşerî ve sosyal bilimlerde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren disiplinler arası yaklaşımla genişleyerek geleneksel sınırlarını aşmış ve yeni kavram ile teorilerin üretildiği bir dönüşüm sürecine girmiştir (Solak, 2016, önsöz v.). Ünlü Amerikalı yazar John Brockman "Üçüncü Kültür" olarak kavramsallaştırdığı bu değişimi, "onlara göre hem beşerî bilimleri kavrayıp hem de son bilimsel ve teknolojik gelişmelerden habersiz kalmak anlaşılabilir bir şeydi. İşte bu bütüncül entelektüel anlayışı yeniden canlandırmanın zamanı geldi artık" sözleriyle ifade etmektedir (Brockman, 2014, s. 4).

Bu çerçevede, disiplinler arası çalışmalar bağlamında öne çıkan alanlardan biri de nörobilimdir. Yaklaşık 150 yıllık geçmişiyle bir ana akıma dönüşen nöroloji disiplininden farklılaşmayı başararak 20.

yüzyıl itibarıyla beyin davranış paradigması temelinde gelişen nörobilim (Tanrıdağ, 2015, s. 2), sinirbilim ya da nörobiyoloji olarak da adlandırılan ve disiplinler arası bir nitelik taşıyan bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bilinç, bilinçaltı, kimlik, bellek, sosyal davranışlar, travma ve algı gibi kavramları biyolojik araştırmalar ışığında açıklamaya çalışan nörobilim, zihnin ve bilişsel süreçlerin disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmasını esas almaktadır. Tayfun Uzbay'ın tespitiyle "beyni anlamak, indirgemeci bir perspektiften ziyade bütüncül bir yaklaşımı ve farklı disiplinlerle iş birliğini gerektirir. Bu bağlamda, sosyal bilimlerin birçok önemli alanı 'nöro' ön eki alarak yeni disiplinler şeklinde beyni anlamaya odaklanmıştır" (2015, s. 122).

Çağdaş nörobilim çalışmaları manyetik görüntülemeler gibi nesnel incelemeler aracılığıyla, beyin-algı-duygu ve davranış arasındaki ilişkinin tek yönlü olmaktan ziyade interaktif ve eşgüdümlü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle bir yandan insan algısını ve davranışlarını "beynin iç salgıları" olarak yorumlayan veya beyni bedeni çalıştırma işlevi ile zihin işlevleri olarak birbirinden tamamen ayıran perspektiflerin tek başına yetersiz olduğu savlanmakta (Cozolino, 2014, s.13); öte yandan bu interaktif ve eşgüdümlü ilişki, pozitif bilimlerle beşerî ve sosyal bilimlerin arasında bir köprü kurarak insanı anlama amaçlı disiplinlerarası çalışmalar yapmayı mümkün kılmaktadır.

Son çalışmalarda elde edilen güncel veriler nörobilimin, beyinde gerçekleşen bilişsel işlevler ile insan duygu ve davranışları arasında eşgüdümlü ve interaktif bir ilişki olduğu iddiasını doğrulamakta; beyindeki işlevsel, kimyasal ve yapısal değişikliklerin bireylerin duygu, düşünce ve davranış durumlarını etkilediği kadar dışsal uyaranların ve özellikle tekrarlanan davranış biçimlerinin beyindeki nöronlarda ve bunlar arasındaki bağlantı noktaları olan sinapslarda hem işlevsel hem de yapısal düzeyde değişimlere yol açtığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle bir insanın maruz kaldığı çevresel koşullar ve bu koşullara adapte olurken geliştirdiği davranışlar, yeni oluşan hücrelerin doğum oranı ve nihai farklılaşma süreçleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Gage, 2002, s. 613). Hayatta kalmak için beyin adaptasyon yetisiyle ilişkili olan bu süreç, çocukluk döneminde oldukça yoğundur ve çocuk çevresindeki dünyayı keşfettikçe, anne-babası, diğer aile üyeleri ve bakımını üstlenen kişilerle etkileşim kurdukça beyin nöronları arasında yeni bağlantılar oluşur (Akdağ, 2015, s.97). Bununla birlikte yetişkinlik döneminde de bir insanın içinde yaşadığı çevrenin, kurduğu sosyal ve kişilerarası ilişkilerin; bu ilişkiler neticesinde değişen duygu durumlarının sadece bu duygulanım durumlarının uzantısı olarak ortaya çıkan davranış biçimlerinde değil aynı zamanda kişinin beyinde de yapısal değişikliklere sebep olduğu bilinmektedir. Örneğin son çalışmalar aşk ve sevgi ilişkilerinin limbik sistemin aktivasyonu ile doğrudan bağlantılı olduğunu (Tufan ve Yalug, 2010, s. 444); depresyon gibi psikiyatrik durumların yine limbik sistemde yapısal değişikliklere yol açtığını göstermektedir (Gürpınar vd., 2007, s. 100).

Sosyal nörobilim alanında nitelikli ve güncel çalışmalarıyla tanınan ünlü klinik psikolog Louis Cozolino beyin, başkalarıyla kurduğu etkileşimler aracılığıyla yapısını inşa eden bir uyumlanma organı olarak tanımlamakta ve münferit bir insan beyninin olmadığını iddia etmektedir (2014, s.7-13). Başka bir deyişle şizofreni veya Alzheimer hastalıklarında olduğu gibi beyinde mevcut, genetik veya sonradan meydana gelen fizyolojik bir anomali veya değişim nasıl insanın duygu durum ve davranışlarında farklılıklara sebep olabiliyorsa benzer şekilde insanın içinde bulunduğu çevre, sosyal ve kişisel ilişkiler, yaşadığı travmalar ve bu travmalara verdiği tepkiler de beyin nöron yapısını şekillendirebilmektedir.

Günümüz bilişsel bilimlerin anlayışının sosyal boyutları da içermesi ve bilişsel sistemin çevre, dolayısıyla kültür ile etkileşimini vurgulaması, edebiyatla kuracağı ilişki açısından önemlidir (Karakoç, 2020, s. 110). Brockman'ın "Üçüncü Kültür" hareketi birbirinden uzak disiplinlerin yakınlaşmaya başladığını ve bilişsel bilimlerle edebiyat arasında sanıldığı gibi derin bir ayrım olmadığını ortaya koymuş; zihne

doğrudan atıfta bulunan edebî metinler üzerinden bu ilişki somut örneklerle desteklenmiştir (age. s. 110). Özlem Özen de benzer şekilde evrensel yaklaşımları benimseyerek yerel ve kültürel öğeleri eleştirel bir süzgeçten geçiren edebiyat kuramcılarının, eleştirmenlerin ve araştırmacıların; edebî metinlerin analiz ve yorum süreçlerinin, artık yalnızca sosyo-kültürel ya da tarihsel bağlarla sınırlı kalmayıp, beyin işlevleri ve bilişsel süreçler perspektifinden de gerçekleştirilebileceği tespitini yapmakta ve 2012 yılında, edebiyat ile beyin bilimlerini birleştiren disiplinlerarası çalışmaları teşvik etmek amacıyla “Edebiyat ve Nörobilim Araştırma Komitesi (AILC-ICLA)” kurulduğu bilgisini vermektedir (2022, s.51-53).

Bu bağlamda insanı insana ve insanı kendisine anlatan edebiyat ile (Uygur, 1975, s. 158-160) diğer beşerî bilimler, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin iş birliği çerçevesinde yapılacak çalışmaların, insan gerçekliğini daha derinlemesine anlama sürecine katkı sunacağı ve okuyucunun alımlama estetiğini zenginleştireceği düşünülmektedir. Ancak bu çalışmaların bazı sınırlılıkları olacağı aşîkârdır. Çünkü edebî metinlerin nörobilimsel bir perspektiften yorumlanması ancak nörobilimin ortaya koyduğu verilerin doğrudan içinde yer aldığı edebî eserlerin incelenmesi ya da nörobilimsel olarak henüz ortaya konmamış, akademik çevrelerde tartışılmamış bazı kavram ve gözlemlerin edebî metinlerdeki temsillerinin tespiti şeklinde olabilecektir (Tanrıdağ, 2015, s. 49).

Öte yandan edebî eserleri yaratım süreçlerini başlı başına nörobilimsel açıdan incelemek de mümkündür. Çünkü her şeyden önce edebî bir eser yaratım süreci hayal gücü, bellek ve dil gibi bilişsel işlevler üzerine inşa edilmektedir (Tanrıdağ, 2015, s. 4). Fatih Arslan’a göre edebî yaratım sürecinin yegâne dayanağı beynin işleyişidir. Öyle ki “kültür, bu bağlamda ikincil bir faktör olarak kalır ve edebiyatın işlevi, yalnızca bağlamsal ve tarihsel faktörlerin etkisiyle şekillenen bir beyin ürünü olarak ele alınır” (Arslan, 2025, s. 68-69). Bu bağlamda bir edebî eserin okunuş ve yorumlanış süreçleri gibi yaratım sürecinin de düşünme, hayal etme, sınıflandırma ve planlama gibi bilişsel süreçlerinin bir çıktısı olduğu açıktır. Bu sebeple bir metne ister yazar odaklı ister metin ister de okur odaklı olarak yaklaşılsın ortaya bilişsel bir değer ortaya çıkacağından hiç şüphe duyulmayacaktır (Karakoç, 2020, s.48).

İlaveten Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk’un Saf ve Düşünceli Romancı isimli eserinde yazarlar ve okuyucular hakkında yaptığı tespitlerin de nöroedebiyat açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Edebî metinlerin hem görsel hem de sözel zekaya seslendiğini söyleyen Pamuk bu sebeple bazı yazarları “görsel” bazılarını ise “sözel” olarak nitelemektedir. Ona göre örneğin Tolstoy ve Firdevsi anlatılarının kıvrımlarına odaklı, yoğun betimlemeleriyle kelimesel/sözel hayal gücümüze seslenen sözel yazarlar iken Homeros, Tolstoy gibi yazarlar ile bizzat kendisi okuyucunun görsel muhayyilesine hitap eden görsel yazarlardır (Tanrıdağ, 2018, s. 98). Pamuk’un bu tespitleri temelde nörobilimin sağ beyin/sol beyin ayrımı ile doğrudan ilişkili görünmekte ve edebî eserlerin nörobilimsel verilerle incelenebileceği yeni bir perspektifin; nörobilimsel ifadeyle yeni bir “yolağın” oluşumuna işaret etmektedir. Edebî bir metnin yaratımı süreciyle ilişkili olan bu tespiti, benzer şekilde bir metnin alımlanması/ yorumlanması süreci için de geçerli olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda nöroedebiyat, edebiyat ile bilişsel bilimin kesişim noktasında anlatı, insan deneyimi ve bilişin nörolojik temelleri arasındaki derin bağlantıları aydınlatan, büyüleyici ve gelişmekte olan bir alanı temsil eder. Böylelikle nöroedebî bir yaklaşım, edebiyatın yalnızca insan düşüncesi ve duygusunun karmaşıklıklarını yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda okuma, yorumlama ve empatiyi yöneten bilişsel süreçlerle nasıl etkileşime girdiğini de araştırmayı amaçlar. Bu disiplinlerarası çerçeve, bilişsel bilim, nörobilim ve edebiyat çalışmalarından elde edilen iç görüleri bir araya getirerek, edebî metinlerin bilişsel süreçleri nasıl etkilendiğine ve bu süreçlerden nasıl etkilendiğine dair kapsamlı bir anlayış

sunarak her iki alanı da zenginleştirmeye hizmet edebilir (Pathak, 2024, s. 125).

Bu çalışmada benimsenen nöroedebiyat yaklaşımı, iki temel kuramsal eksen üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birincisi “nörobiyolojik temsil” dir. Yani karakterlerin, bu çalışma özelinde Feride’nin davranış ve düşünce örüntülerinin, çağdaş nörobilimde tanımlanan sinirsel mekanizmalarla karşılaştırılarak anlamlandırılmaya çalışılmasıdır. Bu noktada temel iddia, örneğin, travma sonrası belleğin yeniden yapılanması, nöroplastisite, amigdala-prefrontal korteks etkileşimi ve hipokampal işlev değişimleri gibi süreçlerin edebî temsillerde de izlenebileceğidir.

İkinci yaklaşım “anlatı-nörobilim diyalogu” olarak isimlendirilebilir. Bu yaklaşımda romanın yapısal ve tematik örgüsünün, nörobilimsel kavramlarla kurduğu karşılıklı ilişkilerin incelenmesini odak alır. Bu bağlamda temel sav, “kaçış” ve “direniş” gibi temaların, yalnızca toplumsal veya psikolojik düzlemde değil, aynı zamanda sinir sistemi düzeyinde işleyen savunma ve adaptasyon mekanizmalarıyla da ilişkilendirilebileceğidir.

Ancak Güntekin’in bu ünlü romanına dair nöroedebî bir değerlendirme denemesi yapmadan evvel nörobilimsel açıdan travma sonrası savunma mekanizmalarını ve nöroplastisite kavramını temel hatlarıyla irdelemek yerinde olacaktır.

1.1. Travma sonrası kaçış ve nöroplastisite

Nörobilimsel açıdan herhangi bir duyuşsal uyarana maruz kalındığında, beynin temel işlevi bu uyarıyı anlamlandırmak ve ona uygun bir karşılık üretmektir. Uyarının türü ne olursa olsun, beyin bu bilgiyi yalnızca pasif biçimde almakla kalmaz; aynı zamanda onu yorumlamaya ve bağlamlandırmaya çalışır (Canan, 2019, s.14) Güncel nörobilimsel bulgular, duyuşsal uyarıların değerlendirilmesi sürecinin büyük ölçüde geçmiş yaşantıların bellekteki izlerine başvurularak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (age. s.17). Bellek temelli bu anlamlandırmalar eğer gelen verileri korkutucu veya hayatı tehdit edici olarak yorumlarsa veriler doğrudan beynin talamus bölgesinde yer alan amigdala denen stres ve korku merkezine yönlendirilir (Canan, 2020, s.97). Bu sebeple bir travma yaşandığı zaman beyin post kognitif yani düşünme ve değerlendirme gerektiren bilişsel süreçleri kapatarak amigdalaya “düşünmeye gerek yok alt beyindeki hayat kurtarıcı mekanizmaları harekete geçirmemiz yeterli” mesajını verir (Canan, 2019, s. 19). Böyle durumlarda nörobilimsel açıdan beyin kendini korumak için şu üç “hayatta kalma” mekanizmasından birini hayata geçirir: Savaş, don ve kaç (Kozłowska vd., 2015, s.269). Tecrübe edilen bir travma sonrası vücutta ve zihinde ortaya çıkan uyum bozucu semptomlar bu mekanizmalara sebep olurken kaçış/kaçma tepkisi travma sonrası oluşan yoğun kaygıya karşı doğal bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Erök Özkapu ve Tuzcuoğlu, 2023, s.32). Kişinin travmatik bir tecrübeyi hatırlatabilecek kişi, yer, düşünce ya da duygulardan kaçarak ruh halini dengede tutma çabası esasen, beynin kendini koruma temayülllerinden biridir (Işıker Bedir ve Mercan, 2022, s. 112). Çalışmalarında travmanın yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda nörobiyolojik ve bedensel etkileri olduğunu gösteren ünlü psikiyatrist Bessel van der Kolk, beynin travmaya karşı verdiği savaş/kaç/don tepkilerini şu sözlerle tanımlar:

Ne zaman tehdit altında hissetsek, içgüdüsel olarak ilk düzeye, yani sosyal etkileşime yöneliriz. Etrafımızdaki insanlardan yardım, destek ve teselli bekleriz. Ancak kimse yardımımıza gelmezse ya da acil bir tehlike altındaysak, organizma hayatta kalmak için daha ilkel bir yönteme geri döner: savaş ya da kaç. Saldırgana karşı savaşırız ya da güvenli bir yere kaçırız. Ancak bu da işe yaramazsa—kaçamazsak, tutulmuş ya da kapana kısılmışsak—organizma kendini korumak için kapanır ve mümkün olduğunca az enerji harcamaya çalışır. Bu durumda artık donma ya da çöküş hâline geçmiş oluruz.” (2015, s.82).

Bununla birlikte beyinle ilgili en heyecan verici kavramlardan biri olan nöroplastisite biçimlendirme ve şekillendirme anlamına gelmekte olup merkezi sinir sisteminin çevresel değişimlere uyum sağlama kapasitesini ifade eder. Bu kavram ayrıca, insan beyininde yer alan nöronların ve bu nöronlar arasındaki sinaptik bağlantıların, çeşitli uyaranlara bağlı olarak geçirdiği yapısal ve işlevsel değişimler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Taştan, 2020, s. 228). Yani beyinlerimiz sosyal ve doğal ortamlarda yaşadığımız etkileşimlerle tekrar tekrar yeniden yapılanabilmektedir (Cozolino, 2014, s. 100). Bunun nedeni olumlu ya da olumsuz her çeşit deneyimin beyindeki nöronların ateşlenmesine (başka bir deyişle kimyasal ve elektriksel sinyaller vasıtasıyla bilgi alışverişinde bulunmalarına) sebep olması; sürekli ve yeterince tekrarlanan deneyimin de sinirsel ateşlenmelerin tekrarlanmasına ve yeni nöral bağlantılar kurmasına sebep olmasıdır. Kanadalı ünlü psikolog Donald O. Hebb bu durumu “birlikte ateşlenen nöronlar birlikte bağlantılır” şeklinde ifade eder (Çelik Sezer, 2022, s. 41).

Bu sebeple yaşanan ağır travmalar da beyinde nöroplastisiteye uzanan süreçlerin başlama sebeplerinden biridir. Başka bir deyişle beyin, işleyişini optimize etme eğiliminde olduğu için (Şahin, 2023, s. 259) sürekli ve yeterince maruz kalınan ya da tekrarlanan deneyimler beyin yapısını yeniden şekillendirmektedir. Gazzaniga bu durumu “beynimiz, yaşam boyunca daha önce mümkün olmadığı düşünülen ölçüde kendini yeniden yapılandırma kapasitesine sahiptir” tespitiyle aktarmaktadır (Akt. Şahin, 2023, s. 259). Burada anlatılmak istenilen esasen, insanın yetişkinlik döneminde de gerçekten bir şeyi istediğinde ve bu isteğe uygun rutinleri tekrarladığında kendi beyinin heykeltıraşı olabileceğidir (Akt. Garcia-Lopez, 2012, s. 2). Nöroplastisite olarak tanımlanan bu değişim ve şekillendirme süreci, hayattaki zorluklara karşı dayanıklılığımızı güçlendiren tepkiler vermemizi sağlayan yeni yollar ve devreler oluşturabilmemize olanak sağlamaktadır (Çelik Sezer, 2022, s. 42).

Nöroplastisite süreci şu şekilde işlemektedir: Duygusal olaylar sırasında beyinde aktive olan amigdala, stres hormonlarını salgılayarak hem bedensel tepkileri düzenler hem de belleğin oluşumuna katkı sağlar. Belleğin kalıcılığı yalnızca olay anına değil, olay sonrası süreçlerde de pekiştirilmeye devam eder. Bu nedenle duygusal olaylar, zaman geçtikçe daha ayrıntılı hatırlanabilir. Bu süreçte amigdalaya ek olarak hipokampus da devreye girer ve bu bölgelerdeki sinirsel etkinlikler, sinirsel plastisiteyi (nöroplastisite) tetikler (Ayhan, 2009, s.36-37). Nöroplastisite süreçlerinde travma gibi kuvvetli, olumlu ya da olumsuz duygusal tetikleyicilerin olduğu kadar belleğin de etkisi büyüktür. Çünkü geçmişte yaşanan bir anının gelecekte hatırlanıp hatırlanmayacağı, bu anıya ilişkin hangi detayların bellekte korunacağı ya da ne ölçüde çarpıtılacağı; büyük ölçüde, söz konusu anının belleğe kaydedildiği esnada deneyimlenen duygusal durumla doğrudan ilişkilidir. Uzun süreli bellekte depolanan bilgilerin, nöronlar arasındaki sinaptik bağlantı bölgelerinde yapısal değişikliklere yol açtığı bilinmektedir (Ayhan, 2009, s. 35–36). Bazı araştırmacılar, travmatik anıların hafızaya yerleşme sürecinde etkili olan fizyolojik mekanizmanın, organizmanın stres durumlarında devreye giren ve kaç ya da savaş tepkisini yöneten sistemle örtüştüğü görüşündedir (Ayhan, 2009, s. 36).

Buraya kadar özetlenen nörobilimsel kuramsal çerçeve ile özellikle kaçış, direniş, nöroplastisite gibi nörobilimsel kavramların, bireysel deneyimlerde olduğu kadar kurgusal karakterlerde de güçlü yansımaları olabileceği düşünülmektedir. Çünkü modern roman türünün temel iddiası ve kabiliyeti, insanı, insan deneyimlerini psikolojik, kültürel ve toplumsal tüm değişkenleriyle birlikte gerçekçi ve tutarlı biçimde anlatabilmektir (Çıkla, 2002, s. 113). Bu bağlamda gerçekçi kurgusuyla Feride’nin hikâyesinin travma sonrası tepki biçimleri ve nöroplastik dönüşüm bağlamında “edebî bir laboratuvar” olarak görülebileceği ve yorumlanabileceği düşünülmektedir.

2. Çalıkuşu ve Feride: Nöroedebî derinlikleriyle bir Türk edebiyatı klasığı

Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu isimli ünlü romanı konusu itibarıyla modern-gelenek gerilimlerini, toplumsal kurumlarda ve kamusal alanda kadın temsili üzerinden veren bir eserdir. Romanın baş kişilerinden biri olan Feride, özgürlükçü eğilimleri, yenilikçi bakış açısı ve ileri görüşlülüğüyle idealize edilmiş, bir kadın öğretmen figürü olarak kurgulanmıştır. Onun evlilik tekliflerini uzun süre geri çevirmesi ve aile kurma, eş ya da çocuk sahibi olma gibi geleneksel toplumsal normları ötelemesi veya öncelememesi, başlı başına karakterin dönemin kadınlık anlayışına karşıt bir duruş sergilediğini göstermektedir.

Mütareke döneminde vatanın kurtuluşu uğruna mücadele eden Feride, yaşamını aşk, cinsel haz ya da eğlenceye değil, kamusal ve ulusal sorumluluklara adanmıştır. Bu bağlamda dönemin kadın profilinden farklı olarak hem sosyal hem de ekonomik anlamda özgür ve bağımsız bir kadın kimliğinin temsili olarak öne çıkar.

Feride'nin romanın başından itibaren hissedilen bu "normal dışı" profilinin, onun başkaları ile münasebetlerinde veya başına gelen travmatik olaylara karşı verdiği tepkilerle de pekiştirildiği görülür. Özellikle erken çocukluk döneminde yaşadığı kayıplar, aidiyet eksikliği ve toplumsal dışlanmışlık, onun zihninde silikleşen ve parçalı bir bellek ile paradoksal savunma mekanizmaları geliştirmesine yol açmıştır.

Öncelikle annesini hatırlayamayacak kadar küçük bir yaşta kaybeden Feride, küçük bir çocuğun hatta duygusal açıdan genel manada bir insanın başına gelebilecek en büyük travmalardan birini tecrübe eder. Bir deneyimin travmatik olarak tanımlanabilmesi için, bu deneyimin kontrol edilebilirliğinin ya çok düşük olması ya da kontrol edilememesi; ani ve beklenmedik olması hasebiyle kronik hasarlar bırakması gerektiği bilinmektedir (Erök Özkapu ve Tuzcuoğlu, 2023, s.24). Bununla birlikte nörobilimsel tanımları itibarıyla bir travmanın vücutta hayatta kalmaya yönelik savaş, kaç veya donma tepkilerine sebep olması ve beynin bazı kısımlarında düzensizlik yaratması beklenmektedir (van der Kolk, 2015, s.55-56;83). Bu tanımla örtüşen bu büyük travmanın nörobilimsel etkilerini romanın satır aralarında da hissetmek mümkündür. Örneğin onun annesiyle ilgili şu sözleri travma-bellek ilişkisine dair ipuçları sunması açısından dikkat çekicidir:

Annemi ben, hayal meyal hatırlarım. Bazı terk edilmiş odalarda, toza, toprağa bulanmış, çizgileri ve boyaları silinmiş eski resimler şeklinde belli belirsiz bir hayal. Bu hayal, bugüne kadar bende ne bir hüznün ne bir fazla sevgi uyandırmıştı (Güntekin, 2018, s. 154).

Bu sözler travmatik çocukluk deneyimlerinin bellekte nasıl silik ve parçalı izler bıraktığını gösterir mahiyettedir. Feride'nin anne figürünü "eski, soluk bir resim" gibi hatırlaması, onun erken yaşta yaşadığı kaybın ani ve kontrol edilemez olması nedeniyle bellekte bastırılmış ya da bozulmuş bir şekilde yer ettiğini düşündürür. Belleğin, travma karşısında olayın ayrıntılarını silikleştirme eğilimi, beynin bireyi duygusal yoğunluktan korumak için geliştirdiği bir savunma mekanizması olarak da değerlendirilebilir. Öyle ki nörobilimsel araştırmalar, özellikle travmatik olayların amigdala ve hipokampusta stres hormonlarının aşırı salgılanmasına yol açarak, anıların bütüncül biçimde kodlanmasını zorlaştırdığını ortaya koymuştur (Kim ve Kim, 2023, s. 2752). Feride'nin annesine dair silik bir hayal seviyesinde kalan belleğindeki eksiklikler bu travmanın etkisi sebebiyledir. Çünkü aslında Feride daha küçük yaşlarına ait bazı şeyleri—örneğin 2,5 yaşındayken yaşıyor olduğu Musul'u—detaylarıyla birlikte hatırlayabilmektedir:

Ben galiba balıklar gibi bir göl içinde doğdum. Annemi hatırlamıyor değilim...Babamı, dadımı,

neferimiz Hüseyin'i. Beni bir gün sokakta koşturan bodur kara köpeği. Bir gün dolu bir sepetten gizlice üzüm çalarken parmağımı sokan arıyı. Gözüm ağrıdığı vakit içinde damlatılan kırmızı ilacı. Sevgili Hüseyin'le beraber İstanbul'a gelişimizi. Fakat bunların hiçbirisi ilk hatıra değil (Güntekin, 2018, s.10).

Bununla birlikte Feride'nin "Ben galiba balıklar gibi bir göl içinde doğdum" diyerek anılarını sıralaması, parçalı ve seçici belleğin tipik bir örneğidir. Travma sonrası belleğin işleyişine ilişkin bulgular, travmatik çocukluk deneyimlerinin anıların kronolojisini ve bütünlüğünü bozabileceğini göstermektedir (Hyman vd., 1998, s. 934). Aynı zamanda, olumsuz deneyimlerin yanında küçük, önemsiz görünen detayların canlı kalması da beynin hayatta kalmayı kolaylaştıracak bilgileri daha etkin depolama eğilimiyle ilgili olabilir. Böylece Feride'nin belleği, çocukluk travmalarının izlerini hem bastırarak hem de nöroplastik uyum yoluyla dönüştürerek taşıyan bir alan olarak kendini gösterir.

Öte yandan anne kaybı gibi bir travmanın ardından sürekli mekân değişikliği yapan Feride'nin kendisiyle kurduğu ilişki ve kendini tanımlama biçimi de dikkat çekicidir. Örneğin Feride'nin "bambaşka bir çocuktum" (2018, s. 9) ifadesi, çocukluk travmasının kimlik oluşumundaki etkisini içselleştirmiş bir öznenin sözü olarak okunabilir. Romanın başlarında kendini okuyucuya anlatmaya devam eden Feride'nin aşağıdaki ifadeleri de nörobilimsel açıdan ve özellikle beynin travmalara verdiği tepki çerçevesinde yorumlanmaya açıktır:

Bende daima bunun aksi olmuştur. Ne zaman derin bir üzüntüye kapılsam gözlerim parlar, tavır ve hareketlerim neşelenir, içim içime sığmaz olur. Dünyayı hiçe sayıyormuşum gibi kahkahalarla gülerim, türlü gevezelik ve delilikler yaparım. Mamafih öyle sanıyorum ki, yakın kimsesi ve başkalarına açılmaya kabiliyeti olmayan insanlar için bu daha iyi bir şeydir (2018, s. 22).

Travma sonrası kaçış mekanizmalarının (savaş, kaç, don) yanı sıra nörobilimsel literatür, bazı bireylerin duygusal acıyı bastırdığını ortaya koymaktadır. Öyle ki istenmeyen anıların kontrol altına alınması, prefrontal korteks aktivasyonunda artış, hipokampal aktivasyonda azalma ve bu anıların hatırlanmasında bozulma ile ilişkilendirilmektedir (Anderson vd., 2004, s. 232). Bu bağlamda yukarıdaki alıntıda Feride'nin üzüntüye verdiği sıra dışı tepki, onun travmaya karşı geliştirdiği özgün bir öz-düzenleme stratejisini sergiler. Feride adeta, üzüntüyü kahkaha ve neşe ile maskelerken çevresinden bağımsız bir içsel direniş sergilemektedir. Bununla birlikte özellikle annesiyle ilgili anıların bozulmuşluğu bu durumu destekler mahiyettedir. Başka bir deyişle Feride'nin beyni hayatta kalmak için travmayı ve travmanın yaratacağı duygusal yoğunluğu yok saymakta, duyguları bastırarak veya beklenmedik bir yöne kanalize ederek (örneğin üzülmeye, ağlamaya gereken yerde yukarıdaki alıntıda da aktarıldığı gibi neşelenip kahkahalar atarak) bir "kaç" tepkisi vermektedir.

Bu tepkiyi Feride'nin kendi duygu dünyasını aktardığı birçok satırda hissetmek mümkündür. Örneğin "bereket versin benim düşünce saatlerim pek nadirdir. Çünkü o takdirde hayatım – masallardaki meşhur Çarşamba karısı ve ocak anasının hayatı gibi – karmakarışık bir saç kümesi içinde geçecekti" (2018, s.10) cümlesi, onun bilinçli olarak kendini düşüncelerden uzak tutmaya çalıştığını ve zihnini dağıtarak gerçeklikle temasını kısıtladığını göstermektedir. Onun "düşünmeyi" karmaşık ve tehdit edici olarak tanımlaması, içsel olarak kaçmak istediği bir ağdan kaçındığını düşündürür. Bu kaçış yalnızca bilinçli değil, nörobiyolojik düzeyde de kendini gösterir. Feride'nin şu cümlesi ayrıca, onun hem sosyal çevresine karşı bir mesafe koyduğunu hem de bu mesafeyi bir korunma alanı olarak kullandığını ortaya koyar:

Bunun sebebine gelince, öyle sanıyorum ki ben etrafındaki hayata pek fazla kendini kapı koyuveren, haff ve dikkatsiz bir çocuktum. Besbelli sıkı zamanlarda kendi kendimle, kendi fikirlerimle yalnız kalmak için gözlerimle dünya arasında, bu saçlardan bir perde koymaya çalışıyorum (2018, s..10).

Feride'nin dünyayı saçlardan oluşan bir perdeyle filtreleyerek algılaması, onun dışsal uyaranları azaltarak kendi içsel dünyasına çekildiğini ve böylece travmayı yönetmeye çalıştığını gösterir. Bu bağlamda Feride'nin iç dünyası ile dış dünya arasında bir denge kurma arayışında olduğu hissedilir. Bu durum van der Kolk'un çizdiği perspektiften bakıldığında (2015, s.82), Feride'nin travmatik duygulardan ya kaçarak ya da eğer kaçamıyorsa içine kapanarak—Feride'nin tabiriyle “gözleri ile dünya arasına saçlarından bir perde koyarak” —kaçındığını düşündürür.

Henüz 9 yaşındayken babası tarafından İstanbul'daki Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'ne yazdırılan ve bu okulda yatılı kalmaya başlayan Feride'nin anne yoksunluğuna bir de baba yokluğunun eklendiği görülür. Babasının ölüm haberini aldığı anda Feride'nin verdiği tepki, yukarıdaki tespitleri doğrular ve Feride'nin travmatik olaylar karşısında geliştirdiği kaçış temelli davranış örüntüsünü gözler önüne serer mahiyettedir:

Anlamıştım. Bir şey söylemek istiyordum. Fakat Sör Süperiyör gibi benim de dilim tutulmuştu. Başımı çevirerek açık pencereden karşıkı ağaçlara baktım. Güneş vurmuş tepelerinde kırlangıçlar uçuyordu. Birdenbire bana da onlar gibi bir canlılık geldi: Anladım Ma Sör, dedim, üzülmeğiniz... Ne yapalım... Hepimiz öleceğiz (2018, s.32).

Bu sahnede Feride'nin aldığı haber karşısında öncelikle dilinin tutulduğu sonra ise dikkatini dış dünyaya, ağaçlar ve kırlangıçlara yönelttiği görünür. Feride'nin özellikle küçük bir çocuk için oldukça travmatik olabilecek bu kriz anında yaşadığı geçici “dil tutulması”, öncelikle travmanın yarattığı donma (freeze) tepkisini açıkça yansıtır. Nörobilimsel açıdan bu tür travma anlarında yani özellikle amigdalanın aşırı uyarıldığı durumlarda birey, düşünme ve ifade etme becerisini geçici olarak yitirebilir (Arnsten, 2009, s.410-414). Feride'nin kısa süreli bir “donma” yaşamasının ardından pencereden dışarı bakarak kırlangıçları izlemesi ve kendini toparlaması ise stres yanıtından çıkıp yeniden denge kurmaya çalıştığını ve çevresel bir uyarıcıyla kendini regüle ettiğini gösterir. Ardından sarf ettiği ve küçük bir çocuğun içselleştirerek ya da anlamlandırarak söylemesini beklemeyeceğimiz “hepimiz öleceğiz” sözleri onun varoluşsal bir kabullenişle travmayı zihninde çerçeveleyerek baş etmeye çalıştığını hissettirir. Nöroedebî bağlamda, Feride'nin bazen sessiz kalması, bazen hafifmeşrep davranışlarla duygularını maskesi altına alması, bazen de zihinsel bir perdeyle dünyayı dışlaması, onun nörobiyolojik ve psikolojik olarak bu yükü baş etme biçimlerinin bir yansıması gibidir.

Bununla birlikte anlatının ilerleyen satırlarında Feride'nin teyze oğlu olan Kâmran'la başlayan gönül ilişkisi ve onun kendisine ihanet ettiğini öğrenmesi karşısında verdiği tepkinin Feride'nin travma karşısında geliştirdiği davranış örüntüsünü başka bir yöne kanalize ettiğini düşündürür. Öyle ki Feride, Kâmran'ın ihanetini öğrendiği mektubu okur okumaz, onu ya da bir başkasını dinlemeden ve eşyalarını bile toplamadan evi terk eder. Giderken Kâmran'a ölünceye kadar onu tekrar görmek istemediğini ve ondan nefret ettiğini söyleyen bir not bırakır (2018, s.143). Feride'nin yaşadığı bu sarsıcı travmaya verdiği tepki, babasının ölümünde olduğu gibi artık sadece zihinsel bir kaçıştan ibaret değildir; artık kaçış, fiziksel bir kaçışa ve mekân değişikliğine dönüşmüştür. Bu kaçış biçimi nörobilimsel açıdan onun amigdala düzeyinde bir savunma refleksiyle hareket ettiğini ve prefrontal korteksin “düşünce” süreçlerinin geçici olarak devre dışı kaldığını düşündürür.

Feride köşkten alelacele çıkarken kendini “kapılardan kaçan evlatlıklara” (2018, s. 150) benzetir. Nereye gideceğini bilmeksizin sokakta yürümeye başlayan Feride, yaşadığı travmanın duygusal yüküyle birlikte insanların onun kaçışına yapacakları yorumları düşünmektedir. Sokakta yürürken Feride'nin düşünce akışı içinde köşke geri dönmek için öne sürdüğü gerekçeler, bir yandan toplumsal baskıya, diğer yandan içsel travmaya karşı geliştirdiği reddetme stratejisini yansıtır mahiyettedir:

“Gerçi hayatını kendi istediği gibi yaşamak isteyen bir insanı zorla, bu köşke dönmeye mecbur edecek bir kuvvet yoktu. Fakat kararımı bir çocuk deliliği, şımarık bir kız nazı sanacaklar; beni de kendilerini de boş yere üzüleceklerdi” (2018, s.150).

Bu sözlerde Feride’nin toplumsal normların ve önyargıların kendisini içine alacağı bir senaryoyu önceden tahmin edip reddettiği hissedilir. Bu reddediş nörobilimsel olarak da travmanın tekrar tetiklenmesini engellemeye yönelik bilinçli bir seçim gibidir. Feride kendisini “delilik” ya da “naz” olarak etiketleyen çevresine karşı öfke ve bağımsızlık ile tepki verirken savaşmak yerine, yine ortamı terk ederek kaçış mekanizmasını seçer. Feride köşkten kaçtıktan sonra Eyüp Sultan’da yaşayan dadısının evinde saklanır. Burada teyzesine, sonradan yazdığına pişman olduğunu söylediği bir mektup yazar. Kaçarak geçmiş tüm travmalarıyla ve özellikle Kâmran’ın ihanetiyle geride bırakmak isteyen Feride’nin teyzesine yazdığı mektuptaki üslubu, yaşadığı içsel hesaplaşmanın ve kendini koruma refleksinin bir yansıması olarak yorumlanmaya müsaittir:

Seninle açık konuşacağım, teyze. Kâmran, bana hiçbir zaman bir şey söylemedi. O, benim için hiçbir zaman kendini beğenmiş, şımarık, manasız, ruhsuz, karaktersiz bir konak çocuğundan başka bir şey olmadı. Ben onu hiçbir zaman ne beğendim ne istedim ne de başka türlü bir his duydum (2018, s.158).

Feride bu ifadelerle, travmanın kaynağı olan ilişkiyi zihninde tamamen değersizleştirme yoluna gitmiş gibidir. Van der Kolk’a göre, travma sonrası birey, tetikleyiciye karşı ya tamamen kaçınma ya da duygusal düzeyde bağlantıyı koparma yoluna gider (2000, s.9); Feride’nin bu sözleri, ikinci yöntemi seçtiğinin göstergesidir. Onun Kâmran’a yönelik küçümseyici tutumu bir nevi beyin amigdala-hipokampus aksındaki duygusal yükü hafifletme ve anıyı etkisizleştirme girişimidir. Bu stratejinin, Feride’nin kendisine yöneltilen toplumsal suçlamalara karşı verdiği şu cevapta da devam ettiği görülür:

Bu lakırdıları işittikten sonra, artık, benim adımı ağzınıza almak küçüklüğünden kendinizi sakınacağınızı umarım... Ben yirmi yaşında, postunu sudan kurtarmış bir insanım, canım nasıl isterse öyle yaşarım (2018, s.159).

Burada da benzer şekilde Feride’nin kendi özerkliğini savunarak toplumsal baskıyı reddettiği hissedilir. Nöroedebî açıdan Feride’nin tepki örüntüsünün “savaş” tepkisine yakın bir kararlılıkla, ama fiziksel bir çatışmaya girmeden sözle, tavırla ve kendi yaşam alanını çizerek dönüştüğü yorumunu yapmak mümkündür. Bununla birlikte Feride’nin Eyüp’e döndüğü sahnede hissettiği coşku ve özgürlük, travmadan sağ çıkış ve yeniden yapılanmanın nörobiyolojik izdüşümünü taşır:

Çalkışu, o akşam Eyüp’e dönerken sevincinden âdeta uçuyordu. Bundan sonra, o da artık kendi ekmeğini kendi kazanan bir insandı. Kimse, artık ona, adına merhamet ve himaye denen büyük hareketi yapmaya cesaret edemeyecekti (2018, s.173).

Bu ifadelerde hissedilen, travmanın ardından gelişen dirençlilik (resilience) ve uyum sürecidir. Beyin, yeni bir gerçeklik ve kimlik için yollar kurmuş; birey de bu yeni sinaptik ağların yardımıyla kendine güven duymaya başlamıştır. Böylece kendi ekmeğini kazanmak, başkalarına muhtaç olmamak Feride için, hayatta kalma içgüdüsiyle şekillenen kaçış mekanizmasının daha olgun ve üretken bir biçime dönüştürmeye başlayacak ilk adım olacaktır.

Bu bağlamda Feride’nin Kâmran’ın ihanetiyle tetiklenen kaçışı, çocukluk izlerini silme çabası, köşke dönmeyi reddetmesi, Kâmran’a ve topluma karşı sözlü olarak hesaplaşması ve sonrasında kazandığı özerklik; travma sonrası kaçış ve reddetme stratejilerinin, savaş/kaç/don mekanizmalarının ve nöroplastik yeniden yapılanmanın edebî bir temsili olarak okunmaya açıktır. Beyin, travmayı hayatta kalmaya yönelik biyolojik reflekslerle karşılarken, Feride’nin kaçışı ve reddetmeleri de aynı reflekslerin davranışsal dışavurumlarıdır. Bu, onun yalnızca toplumun biçtiği rollere değil; kendi travmatik

geçmişine ve onun nörobiyolojik yüküne karşı da verdiği bir hayatta kalma mücadelesidir.

Anlatının devamında İstanbul'dan ayrılan Feride Anadolu'nun farklı kasabalarında öğretmenlik yapmaya başlar. Ancak Feride, Anadolu'ya kaçtığı dönemde bireysel gelişimi henüz tamamlamamış bir kişidir (Uygun Aytemiz, 2015, s. 2122). Bu nedenle travmatik bir kaçışla başlayan Anadolu serüveni aynı zamanda nörobilimsel açıdan okumaya munasip bir gelişim yolculuğuna dönüşür. Anadolu'da öğretmenlik yaptığı süre boyunca Feride'nin günlük tutarak okuyucuya aktardığı dönüşüm ve gelişim hikayesi, esere içtenlik ve psikolojik derinlik kazandırırken aynı zamanda öz-farkındalık, travma sonrası büyüme ve nöroplastisite kavramlarını da çağrıştıran bir içsel dönüşüm sürecini betimler mahiyettedir. Bu bakımdan Feride'nin günlüğüne nöroedebî bir anlam yüklemek mümkündür. Öyle ki Feride'nin Anadolu'ya kaçışı ile hayatının ve hayata bakışının başkalaşmaya başladığı günlüğünün satırlarından okunabilir. Şahit olduğu bambaşka hayatlar, karşılaştığı insanlar ve özellikle öğrencileri, önce onları yadırgayan Feride'yi tam anlamıyla değiştirmeye başlar. Öte yandan Feride'nin İstanbul'dan kaçışı ve öğretmen oluşuyla bu değişimi bizzat kendisinin talep etmesi dikkat çekicidir. Yazar Feride'nin bu isteğini şu sözlerle okuyucuya aktarır: “Ben, Maarif Nezareti'nden tayin kağıdımı aldığım dakikadan beri, artık hafiflik etmemeye yeminliydim” (2018, s.177).

Feride'nin “hafiflik” etmemekten kastı nöroedebî perspektiften, Kâmrân'ın ihanetiyle tetiklenen travmatik duygu yoğunluğunu sindirerek çocuksu davranışlardan kaçma ve olgunlaşma isteği olarak yorumlanabilir. Feride artık tamamen kendini, sefalet içinde yaşamaya çalışan öğrencilerine vererek bu dönüşümü başlatmıştır. Onu tek gayesi bu çocuklara hayat ve neşe kaynağı olabilmektir (2018, s. 233). Yukarıdaki alıntıda ifade edilen duygusal motivasyon ve değişim isteği başlı başına nörobilimsel açıdan nöroplastisitenin mihenk taşıdır. Çünkü Feride artık sürekli hâle gelecek bir davranış örüntüsünü veya yaşama biçimini tercih etmiştir. Nörobilimsel olarak sürekli tekrarlanan davranış örüntüleri beyindeki nöroplastisite sürecini başlatmakta; yeni sinaptik yollar kurarak bireyin yeni bir kendilik inşasına katkı sunmaktadır. Çalışmanın başında da aktarıldığı üzere nörobilimsel açıdan sürekli ve yeterince maruz kalınan ya da tekrarlanan deneyimler beyin yapısını yeniden şekillendirmektedir (Akt. Garcia-Lopez, 2012, s. 2).

Nöroedebî çerçeveden bakıldığında güçlü bir değişim isteğiyle başlayan bu yeni hayatta Feride'nin tekrarladığı rutinler, çocuklara karşı hissettiği sorumluluk bilinciyle pekişerek onu bambaşka birine dönüştüren beyin değişimini başlatmış görülmektedir. Öyle ki Feride'nin Anadolu'ya kaçışıyla adeta güncellenen travmalarla başa çıkma biçimi, nöroplastisitenin “tekrar eden deneyimlerin sinaptik devreleri güçlendirdiği” ilkesine de uygun düşer. Çünkü Anadolu'nun farklı kasabalarında öğretmenlik yaparken geliştirdiği sosyal bağlar, yeni çevresel uyaranlara adapte olabilmesi ve öğrencilerinin hayatına dokunması ile Feride, “beyninin heykeltıraşı” olarak kendi sinir ağlarını yeniden biçimlendirmeye başlamıştır. Romanda Feride'nin güncesine düştüğü şu notlar aynı zamanda onun nörobilimsel açıdan anlamlı bir dayanıklılık (resilience) ve anlam inşası geliştirdiğini de gösterir mahiyettedir:

Çalışmak, bütün ruhuyla kendilerini başkalarına vermek ne güzel bir şey! ...Saçlarım birer birer ağarınca kadar başkalarının çocuklarına, onların saadetlerine kendimi vakfetmek artık beni korkutmuyor. İki sene evvel, bir sonbahar akşamı, gönlümün içinde öldürülen küçüklerin boş yerini başkalarının çocuklarına verdim (2018, s. 423).

Feride'nin bu sözlerle aktardığı farkındalık ve kararlılık, onun çocukluğuna ait hatıraları silmeye, “yeni bir ben” yaratmaya yönelik bilinçli çabası, nörobiyolojik düzeyde yeniden ağ kurma süreciyle örtüşür. Bu bağlamda onun şu sözleri bu değişimin başladığını ve Feride'nin bilinçli bir farkındalıkla bu değişimi tercih ettiğini gösterir mahiyettedir:

Bu tarafta rahat bir hayat vardı. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka bir tesellisi, başka bir cazibesi yok muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış kaba saba ellerde ziyan olmuş, miniminileri geldi. Bu biçareler, açılmak için biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi. Bu şefkati, bu harareti gösterenlere, gönüllerinin bütün minnet ve muhabbetini veriyorlardı. Her şeye rağmen, bu küçük sefilleri, derin derin sevmeye başladığımı anladım (2018, s.419).

Feride'nin ilk görev yeri, Bursa yakınlarında, Zeyniler adında ücra bir köydür. İlk içine kapanık ve yabancılara mesafeli, geleneklere sıkı sıkıya bağlı köy halkı Feride'nin eğitim verme hevesiyle çatırır. Feride bir yandan çocuklara okuma yazma öğretmeye çalışırken öte yandan köy halkının ön yargıları ve söylentileriyle uğraşmak zorunda kalır. Bu dönemde Feride neşeli tavrı ve çocuklara gösterdiği ilgiyle çevresindeki soğuk ortamı kırmaya çalışır. O günlerdeki hislerini günlüğüne şu sözlerle not eder:

İlk günlerde o kadar vahşi, yabancı bulduğum çocuklar, şimdi bana daha cana yakın geliyorlar. Ben mi onlara alıştım, yoksa usanmak bilmeyen gayretim sayesinde onlar mı yavaş yavaş yola gelmeye başlıyorlar, pek bilmiyorum? Fakat zannederim ki ikisinin de tesiri var (2018, s. 246).

Feride'nin güncesine aralıklarla düştüğü bu notlar nöroedebî açıdan oldukça değerlidir çünkü Feride kendine, insanlara ve genel anlamda hayata dair bakışındaki değişimleri not düşerek nöropsikolojik gelişime bizzat şahit olmakta, okuyucuyu da şahit kılmaktadır. Öte yandan Feride'nin bu değişimden keyif almaya başladığı ve değişimde kararlı olduğu görülür. Aşağıdaki sözler bu farkındalığı ifade etmektedir:

[...] yahut da ben hep lakırdılarını tarta tarta söyleyen ağırbaşlı insanlar arasında yaşaya yaşaya adamcağızı öyle görecekle hale gelmişim (2018, s. 301)

Ben artık pek gözü kapalı bir kız sayılmazdım. İki seneden beri dışarılardan çok şeyler görmüş, çok şeyler işitmişim (2018, s.383).

Zeyniler köyünden sonra Feride'nin öğretmenlik serüveni onu farklı coğrafyalara ve insan ilişkilerine taşır. Anadolu'nun farklı kasabalarında öğretmenlik yaparken hem toplumsal önyargılar hem de maddi imkânsızlıklarla mücadele eden Feride için bu süreçte iki önemli kırılma noktası olduğu görülür. Birincisi öğretmenlik yaptığı köylerden birinde Munise adlı küçük bir kızla tanışması; annesiz ve muhtaç durumda olan Munise'yi evlatlık alıp onun hem annesi hem de öğretmeni olmasıdır. Ancak küçük Munise Kuşadası'nda oldukları bir vakit hastalanır ve ölür. İkincisi ise Doktor Hayrullah Bey'le evliliğidir. Orta yaşlı, olgun, babacan bir karakter olan Hayrullah Bey, Feride'nin hem dostu hem de koruyucusu olur. Toplumun dedikodularından ve Feride'nin yalnız başına öğretmenlik yapmasının yarattığı baskılardan korunması için onunla imzada kalan bir evlilik yapar. Bu evlilik, Feride'ye toplumsal baskılara karşı bir koruma kalkını olurken Hayrullah Bey'in de yalnızlığını gidermesine vesile olur. Ayrıca Hayrullah Bey anlatının sonunda Kâmrân'a tüm gerçeği anlatan bir mektup yazarak Feride ve Kâmrân'ın kavuşmasına vesile olur.

Munise'nin ölümünden sonra Feride âdeta yıkılır ve büyükçe bir beyin humması geçirir. Belki de Munise'nin kaybı Feride'nin yaşadığı en büyük travmalardan biridir çünkü ilk kez bilincini kaybedecek ve günlerce uyuyacak kadar hastalanmıştır:

On yedi gün uyku! Ne tuhaf! Aydınlık beni rahatsız ettiği için tekrar gözlerimi kapadım, bu on yedi günlük uykuya başkasının göğsünden geliyor, dudaklarından çıkıyor gibi bir tuhaf ses veren kâhkahalarla güldüm; sonra tekrar uyudum...

Büyükçe bir beyin humması geçirmişim [...] Bu, benim hayattaki ilk büyük hastahğımdı. Nekaht zamanım kırk günden ziyade sürdü (2018, s.455).

Feride'nin “on yedi gün uyku” ve ardından uzun süren nekaht süreci, nörobilimsel açıdan travmatik

beyin yorgunluğu bağlamında okunabilir. Yüksek ateşli bir hastalık olan “beyin humması”, merkezi sinir sistemi üzerinde hem biyokimyasal hem de yapısal etkiler yaratabildiği için uyku-uyanıklık döngüsünün bozulmasına, bilinç durumunda dalgalanmalara ve algısal deneyimlerin değişmesine yol açar (Jaffee, 2019, s. 60). Bununla birlikte hastalığın ardından gelen “zehirlerden arınma” ve “hatıraların yabancılaşması” hissi, geçmiş acıların artık keder veya heyecan uyandırmaması, limbik sistem aktivitesinde (özellikle amigdala) azalma ve prefrontal korteksin artan düzenleyici etkisiyle açıklanabilir (Ochsner ve Gross, 2005, s. 245). Bu durum duygusal nötrleşmenin bir savunma mekanizması olmaktan çıkıp, bilişsel yeniden çerçeveleme yoluyla psikolojik iyileşmeye dönüşmesini temsil eder. Roman bu nöropsikolojik süreci yalnızca olay örgüsüyle değil, dilin duysal yoğunluğu ve içsel monolog aracılığıyla okura aktararak nöroedebiyatın temel işlevlerinden birini de yerine getirmektedir. Nöroedebiyat açısından, bu bölüm yalnızca biyolojik bir hastalığın betimi değil, aynı zamanda zihinsel durumun edebî bir üslupla temsildir. Çünkü ateş, uyku ve algı bozukluğu motifleri, okurda empatik ve nörobilişsel rezonans yaratan bir etki oluşmasına hizmet eder.

Böylesi büyük bir kaybın ardından Feride’nin yaşadığı hastalığının onu, nörobilimsel değişim açıdan da anlamlı olan, farklı bir evreye taşıdığı görülür. Feride bu değişimi şu ifadelerle günlüğüne not düşer:

Hastalık, son üç senemin bütün zehirlerini alıp götürmüştü. Hatıralarım bile başkasına ait şeyler gibi geliyordu. Onlar, artık bende ne bir keder ne bir heyecan uyandırmıyordu. Zaman zaman hayretle kendime soruyordum:

Sakın bunlar bir uzun rüyanın hatıraları olmasın! Yahut onları bir eski romandan okumuş olmayayım? (2018, s.456).

Feride’nin bu satırlarda geçmişini “başkasına aitmiş” gibi algılıyor olduğunu ifade etmesi öznenin kendi yaşam öyküsüyle arasına bir mesafe koyduğunu düşündürür. Nöroedebiyat perspektiften bu durum, modernist edebiyatta sıkça görülen “kendine yabancılaşma” motifini çağrıştırmaktadır. Nöropsikoloji açısından dissosiyatif bir algı değişimi olarak da yorumlanacak bu durum Feride’nin travma-bellek ilişkisine dair açık ipuçları vermektedir. Bununla birlikte hatıraların “eski bir romandan okumuş gibi” gelmesi, bireysel gerçeklik ile kurmaca anlatı arasındaki sınırın bulanıklaştırırken travma sonrası belleğin parçalı ve yabancı hissedilişine de atıfta bulunur. Bu noktada “eski bir roman” ifadesiyle bellek ile kitap arasında doğrudan bir ilişki kurulması da dikkat çekicidir. Bu durum Gökhan Tunç’un Yeni Türk edebiyatı metinlerinde belleğin kitap gibi konumlandırılması sonucu “Bellek Kitaptır” kavramsal metaforunun kullanıldığı tespiti aklı getirir (2024, s.138-139). Nöroedebî açıdan romanda bu metafora yapılan atıf oldukça önemlidir.

Öte yandan alıntıda Feride’nin kullandığı “zehir” kelimesi hem bedensel (hastalık ve toksin) hem de psikolojik (acı veren duygular, travmatik yük) anlam katmanlarına işaret etmekte; hastalığın bu zehri temizlediğinin ifade edilmesi ise belleğin kişiye zarar ve acı veren hatıralara duyarsızlaşarak yabancılaştığı mesajını verir. Nörobilimsel açıdan bu durum, çalışmanın kuramsal bölümünde sıklıkla vurgulanan travma sonrası beynin kendini duygusal yükten kurtarma ve koruma mekanizmalarıyla koşutluk içindedir. Bu itibarla romanda Feride’nin hastalık sürecine dair anlatı nöroedebî açıdan anlamlıdır.

Romanın sonu itibarıyla Feride’nin Anadolu serüveni boyunca tuttuğu günlüğü bulan ve okuyan Hayrullah Bey hastalanır. Hastalandığında Feride’ye kendisinin ölümünden sonra teyzesinin yanına gitmesini ve verdiği kapalı zarfı Kamuran’a teslim etmesini vasiyet eder. Hayrullah Bey’in ölümünden sonra teyzesinin yanına giden Feride, vasiyeti yerine getirir e zarfı Kâmran’a verir. Zarfın içinde Hayrullah Bey’in bir mektubu ile Feride’nin günlüğü vardır. Hayrullah Bey, Kâmran’a yazdığı mektupta

Feride'yi bir daha bırakmamasını salık vermektedir. Kâmrân mektubu ve Feride'nin günlüğünü sabaha dek okur, her şeyi öğrenir. Ertesi gün gidecek olan Feride'yi bırakmaz ve nihayetinde anlatı mutlu sonla yani Feride ve Kâmrân'ın kavuşmasıyla sonlanır.

Bu buluşma ve kavuşma anı, yalnızca romantik bir bütünleşme ve mutlu sonu değil, aynı zamanda nöroedebî açıdan anlamlı bir sembolik gösterge gibidir. Öyle ki Feride'nin uzun süredir yaşadığı travmalar, yalnızlık ve reddedilme deneyimlerinin ardından beyinde başlayan nöroplastik gelişim süreci, bu duygusal bütünlükle tamamlanmıştır. Son tahlilde bu buluşma Feride'nin yaşadığı kimliksel dağınıklık, kendini bulma ve nörobilimsel gelişim sürecinin doruk noktasına işaret eder.

Sonuç

Bu çalışma, Reşat Nuri Güntekin'in Çalığı romanının ana karakteri Feride'yi nörobilimsel kavramlar eşliğinde yeniden yorumlayarak, edebiyat ile sinirbilimleri arasındaki kesişim alanını görünür kılmayı amaçlamıştır. Nöroedebî bir perspektifle yapılmaya çalışılan tespitler ışığında, Feride'nin hikâyesinin yalnızca bireysel bir olgunlaşma süreci olarak değil aynı zamanda travma, kayıp, toplumsal baskı ve bireysel direnişin sinirsel ve bilişsel düzeydeki izdüşümleri olarak okunabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda karakterin yaşam öyküsü, çocuklukta yaşadığı erken dönem yoksunluklarının, aidiyet kırılmalarının; Munise'nin ölümü ve Kâmrân'ın ihaneti gibi sarsıcı deneyimlerin tetiklediği savaş-kaç-don tepkilerinin, nöroplastisite süreçleriyle harmanlanarak nasıl bir kimlik dönüşümüne evrildiğinin somut bir örneği gibidir. Bu bağlamda kuramsal çerçeveye atıfla beyin başkalarıyla kurduğu etkileşimler aracılığıyla yapısını inşa eden bir uyumlanma organı olduğu tanımı hatırlandığında Feride'nin öyküsü, bu değişim ve adaptasyon sürecini yansıtmaları hasebiyle nöroedebî bir değere sahiptir.

Öncelik Feride'nin hayatının çocukluğundan itibaren anne ve baba kaybı gibi büyük travmalarla şekillenen bir kurguya sahip olduğu görülür. Eserde, bu erken dönem travmalarının öncelikle onun belleğini etkilediğine ve belleğinin silik ve parçalı izler bıraktığına dair satırlar nöroedebî perspektif için anlamlıdır. Çünkü nörobilimsel açıdan bu bellek değişimi amigdala ve hipokampusta travmatik kayıtların bozulmuş biçimde yerleşmesine işaret etmektedir. Bununla birlikte çalışmanın kuramsal kısmında aktarıldığı üzere aşk ve depresyona sebep olabilen duygusal ilişkiler limbik sistemin aktivasyonu ile doğrudan bağlantılı olduğu için bu bölgede yapısal değişikliklere yol açabilmektedir. Bu bağlamda Feride'nin erken dönem ebeveyn kayıpları ile Kâmrân'la yaşadığı aşk gibi ağır duygu yükleri, onun öncelikle travmaya sonrası tepki mekanizmalarını belirlemiş ve nihayetinde tepki ve davranış örüntülerini şekillendiren bir nöroplastisite sürecine sevk etmiştir.

Feride'nin travmaya verdiği tepkiler —duygusal maskelenme, zihinsel ve fiziksel kaçış, bastırma, anlamın yeniden inşası— beyin biyolojik savunma mekanizmalarının edebî düzlemdeki karşılıklarını temsil eder. Roman boyunca gözlemlenen bu tepkiler, sinaptik yeniden yapılanma ve nöroplastik adaptasyon kavramlarıyla açıklanabilecek, zamana yayılan bir direnç geliştirme sürecine işaret eder. Anadolu'daki öğretmenlik yıllarında karşılaştığı farklı toplumsal bağlamlar, öğrencileriyle kurduğu derin ilişkiler ve toplumsal önyargılara rağmen sürdürdüğü mesleki varoluş, travmatik belleğin dönüşümünü hızlandırmış; bireysel özerklik ve dayanıklılık kapasitesini pekiştirmiştir.

Kâmrân'ın ihaneti sonrasında yaşadığı ani ve kontrolsüz kaçış, savaş-kaç-don mekanizmasının edebî düzlemdeki açık tezahürüdür. Feride'nin eşyalarını bile toplamadan köşkten ayrılması, nörobilimsel olarak amigdala dayalı bir refleksin davranışsal izdüşümü şeklinde yorumlanabilir. Bu travmatik

deneyim sonrasında Anadolu'ya gidişi ise, fiziksel bir kaçışın ötesinde, nöroplastik yeniden yapılanmanın başlangıç noktasıdır. Öğretmenlik mesleğini seçerek öğrencilerine adanmış bir yaşam kurması, tekrar eden rutinler aracılığıyla beynin sinaptik ağlarını yeniden biçimlendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte Feride'nin güncesine düştüğü notlar, travma sonrası büyümenin bilincine varıldığını ve öz-düzenleme süreçlerinin aktifleştüğünü ortaya koyar.

Munise'nin ölümü ve ardından geçirdiği beyin humması ise Feride'nin nörobilimsel değişiminde dönüm noktasıdır. Uzun süren uyku, hatıraların yabancılaşması ve duygusal nötrleşme, travmanın limbik sistemdeki yoğun kaydının azalması ve prefrontal korteksin düzenleyici rolünün artmasıyla açıklanabilir. Bu süreç, Feride'nin geçmiş acılarından arınarak yeni bir benlik inşasına yönelmesini kolaylaştırmıştır. Onun güncesine düştüğü “çocuklara kendimi vakfetmek artık beni korkutmuyor” ifadesi, nöroplastisitenin tekrarlanan deneyimlerle yeni sinaptik yollar açarak özneye direnç kazandırdığının edebî bir temsili olarak okunabilir.

Son tahlilde nöroedebî bir perspektiften hazırlanan bu çalışmada, edebî metinlerin disiplinlerarası yöntemlerle incelenmesinin, karakterlerin psikolojik derinliklerini anlamada yeni imkânlar sunabileceği iddia edilmektedir. Bu minvalde, çalışmanın temel izleklerinden biri olan “anlatı-nörobilim diyalogu” yaklaşımı bağlamında yapısal ve tematik örgüsü nörobilimsel kavramlarla ilişki kuran Çalığı gibi sağlam metinleri, kaleydoskopdan bakarcasına farklı bakış açılarıyla değerlendirmenin, bu metinlerin çok katmanlı yapılarının ortaya çıkarılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte bu disiplinlerarası okumanın, Çalığı'nda kadın öznesinin temsiline ilişkin daha bütüncül bir kavrayış geliştirilmesine katkı sunabileceği değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Feride'nin hikâyesinde cisimleşen nöroplastik direniş ve toplumsal cinsiyet normlarının aşılması, travmatik belleğin yeniden yazılması ve anlam arayışının biyolojik temellerinin edebî temsili, edebiyat eleştirisinin sınırlarını genişletme imkânı sunarken aynı zamanda beşerî bilimlerle pozitif bilimler arasındaki diyalog potansiyelini de güçlendirecektir. Bu minvalde nöroedebiyat perspektifinin, benzer yapı ve tematik örgüye sahip metinlerde karakter çözümlemeleri ve toplumsal cinsiyet çalışmaları için verimli bir araştırma zemini oluşturacağı; böylelikle disiplinlerarası yaklaşımın yalnızca yöntemsel bir tercih olarak kalmayıp edebî metinlerin kendilerini yeniden üretme kapasitelerinin ortaya çıkarılmasına hizmet edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, F. (2015). Çocukta beyin gelişimi ve erken müdahale. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (2), 97-100.
- Anderson, M. C., Ochsner, K. N., Kuhl, B., Cooper, J., Robertson, E., Gabrieli, S. W., Glover, G. H., & Gabrieli, J. D. E. (2004). Neural systems underlying the suppression of unwanted memories. *Science*, 303(5655), 232–235. <https://doi.org/10.1126/science.1089504>
- Arnsten, A. F. T. (2009). Stress signalling pathways that impair prefrontal cortex structure and function. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(6), 410–422. <https://doi.org/10.1038/nrn2648>
- Arsalan, F. (2025). Acaba akıllı dünya gerçekten değişir mi? Anlatının bilişsel sinapsları ve beynin öte yüzü: Nöroeleştiri, Eleştiriyorum Dergisi, 1, 65-69.
- Ayhan, İ. (2009). Duygusal bellek: Daha dün gibi aklımda. *Bilim ve Teknik*, 497, 34–37.
- Brockman, J. (2014). Yeni hümanistler (S. N. Büyükkantarçioğlu & A. Kumcu, Çev.). In J. Brockman (Ed.), *Yeni hümanistler: İnsandan evrene son bilimsel tartışmalar* (ss. iii–xiv). TÜBİTAK.
- Canan, S. (2019). Travma'nın nöropsikolojisi. In N. Tarhan (Ed.), *Travmayı anlamak* (s. 45–52). Üsküdar Üniversitesi Yayınları.
- Canan, S. (2020). İnsanın fabrika ayarları 3: Sınırları aşmak. Tuti Kitap.
- Cozolino, L. (2014). İnsan ilişkilerinin nörobilimi (M. Benveniste, Çev.). Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Çelik Sezer, İ. (2022). Hayatın zorluklarına karşı içimizdeki güç, esneklik ve dayanıklılık. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, (641), 34-51.
- Çıkla, S. (2013). Erken dönem Türk modernleşmesinin dinamiklerini Araba Sevdası' nın mefhum-ı muhalifleri üzerinden okumak. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 271-290.
- Değirmenci, K. (2011). Sosyal bilimlerde disiplinlerarasılığı ve disiplinler ayrımları yeniden düşünmek. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (15), 72-80.
- Erök Özkapu, D., & Tuzcuoğlu, A. S. (2023). Somatik deneyimleme üzerine bir derleme çalışması: Kuramsal temel, teknikler ve grupla psikolojik danışma uygulamaları. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 5(9), 21–36.
- Gage, F., (2002), Neurogenesis in the adult brain. *The Journal of Neuroscience*, 22(3), 612–613.
- Garcia-Lopez, P. (2012): Sculpting the brain. *Frontiers in Human Neuroscience*, 5 (5), 1-8.,
- Güntekin, R. N. (2018). Çalkışu. İnkılap Yayınları.
- Gürpınar, D., Erol, A., Mete L. (2007). Depresyon ve nöroplastisite, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 17 (2), 100-110).
- Hyman, I. E., Jr., Loftus, E. F. (1998). Errors in autobiographical memory. *Clinical Psychology Review*, 18(8), 933–947. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(98\)00041-5](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(98)00041-5)
- Işiker Bedir, D., & Mercan, S. (2022). Travma, dissosiyasyon ve hafıza: Teorik ve epigenetik bir yaklaşım. In E. Öztürk (Ed.), *Psikotravmatoloji* (1. basım, ss. 111–119). Türkiye Klinikleri.
- Jacobs, H. H. (Ed.). (1989). *Interdisciplinary curriculum: Design and implementation*. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Jaffee, M. S. (2019). Sleep & Traumatic brain injury. *Practical Neurology*, 18(2), 60–62.
- Karakoç, N. (2020). Edebiyat ve zihin: Bilişsel edebiyat kuramına doğru [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı.
- Kim, E. J., Kim, J. J. (2023). Neurocognitive effects of stress: a metaparadigm perspective. *Molecular Psychiatry*, 28(7), 2750–2763. <https://doi.org/10.1038/s41380-023-01986-4>
- Kozłowska, K., Walker, P., McLean, L., & Carrive, P. (2015). Fear and the defense cascade: Clinical implications and management. *Harvard Review of Psychiatry*, 23(4), 263–287.

- Ochsner, K. N., & Gross, J. J. (2005). The cognitive control of emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(5), 242–249. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.03.010>
- Özen, Ö. (2022). Bir Nöro-edebiyat okuması: Beden Sanatçısı romanındaki zihinsel algılar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 (32), 51 – 67.
- Pathak, K. (2024). The intersection of literature and cognitive science: A neuro-literary approach. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 13(10), 125–134. <https://doi.org/10.35629/7722-1310125134>
- Solak, Ö. (2016). Edebiyat biliminin disiplinlerarası imkânları (2. basım). Pegem Akademi.
- Şahin, F. (2023). Öğrenme ve belleğin biyolojisi. *Livre De Lyon Yayınları*.
- Tanrıdağ, O. (2015). Sosyal nörobilim: Beyin araştırmalarından davranış bilimlerine ve sosyal bilimlere yeni yaklaşımlar. *Nobel Tıp Kitapevleri*.
- Tanrıdağ, O. (2018). Romanlar yoluyla beyni öğrenmek: Edebiyatta beyin hareleri. *Boyut Yayınları*.
- Taştan, S. N. (2020). Nöroplastisite'nin etkileri üzerine bir eğitim programı ve yeni bir teknik önerisi: süpürme tekniği. *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 228-251.
- Tufan, A.E., & Yaluğ, İ. (2010). Aşk fenomeni ve sevgi ilişkilerinin nörobiyolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2 (4), 443-456.
- Tunç, G. (2024). Şiir ve bellek: Modern Türk şiirinde bellek metaforları, (2. basım). Ötüken Neşriyat.
- Uygun Aytemiz, B. (2015). Reşat Nuri Güntekin'in duygusal romanlarında Anadolu. *Turkish Studies*, 10(8), 2115-2142.
- Uygur, N. (1975). İnsan açısından edebiyat. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*.
- Uzbay, İ.T. (2015). Beyni anlamak sadece nörobilim ile mümkün mü? Beyin yüzyılında nörolojik bilimlerden sosyal bilimlere yeni açılımlar, yeni yaklaşımlar. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (1), 119-155.
- van der Kolk, B. (2015). *The body keeps the score: Mind, brain and body in the transformation of trauma*. Penguin Books.
- van der Kolk, B. A. (2000). Posttraumatic stress disorder and the nature of trauma. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 2(1), 7–22.